

Teismo praktikos rinkinys

GENERALINIO ADVOKATO
YVES BOT IŠVADA,
pateikta 2018 m. gegužės 29 d.¹

Sujungtos bylos C-569/16 ir C-570/16

Stadt Wuppertal
prieš
Maria Elisabeth Bauer (C-569/16)
ir
Volker Willmeroth als Inhaber der TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth e. K.
prieš
Martina Broßonn (C-570/16)

(*Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas, Vokietija) pateikti prašymai priimti prejudicinį sprendimą)

„Prašymas priimti prejudicinį sprendimą – Socialinė politika – Darbo laiko organizavimas – Kasmetinės atostogos – Direktyva 2003/88/EB –7 straipsnis – Darbo santykių nutrūkimas dėl darbuotojo mirties – Teisės į kasmetines mokamas atostogas išnykimas – Nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias neįmanomas kompensacijos už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas išmokėjimas palikėjo įpėdiniams – Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija – 31 straipsnio 2 dalis – Pareiga aiškinti nacionalinę teisę atsižvelgiant į Sąjungos teisę – Galimybė tiesiogiai remtis pagrindinių teisių chartijos 31 straipsnio 2 dalimi byloje tarp privačių asmenų – Pareiga netaikyti nacionalinės teisės nuostatos, prieštaraujančios Sąjungos teisei“

1. Prašymai priimti prejudicinį sprendimą susiję su 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų² 7 straipsnio ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos³ 31 straipsnio 2 dalies išaiškinimu.

2. Šie prašymai pateikti nagrinėjant dvi bylas: Maria Elisabeth Bauer ir Martina Broßonn ginčus su buvusiais jų velionių vyrų darbdaviais, t. y. atitinkamai *Stadt Wuppertal* (Vupertalio miestas, Vokietija) ir Volker Willmeroth, kaip įmonės *TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth e. K.* savininku (toliau – V. Willmeroth), dėl pastarųjų atsisakymo išmokėti joms finansinę kompensaciją už kasmetines mokamas atostogas, kurių jų sutuoktiniai nepanaudojo iki savo mirties.

3. Darbo teisė neabejotinai yra viena iš pagrindinių sričių, kuriose Sąjungos priimtomis normomis gali būti remiamasi bylose tarp privačių asmenų⁴.

1 Originalo kalba: prancūzų.

2 OL L 299, 2003, p. 9; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 381.

3 Toliau – Chartija.

4 Kaip nurodo Walkila, S., „Horizontal Effect of Fundamental Rights in ES Law“, Europa Law Publishing, Groningue, 2016, „an unequal relation of the parties tends more easily to justify recourse to fundamental rights in an effort to strengthen the position of the weaker party. Since this is a common situation and characteristic of many employer-employee relations, the field of employment law has proved a fruitful area for the evolution of the horizontal effect of fundamental right norms of ES law“ (p. 199).

4. Tačiau kartu dėl to, kad nėra tiesioginio horizontalaus direktyvų veikimo, kaip matyti iš suformuotos Teisingumo Teismo jurisprudencijos⁵, gali būti apribotas pagrindinių socialinių teisių veiksmingumas bylose, kurias turi spręsti nacionaliniai teismai⁶.

5. Šis trūkumas gali būti sumažintas arba net neutralizuotas, jei tam tikra Sąjungos teisės nuostata, priskirtina pirminei teisei, ir kalbant konkrečiau – Chartijos nuostata, turi būtinų savybių, kad ja būtų galima tiesiogiai remtis byloje tarp privačių asmenų.

6. Kaip ir kitos Chartijoje pripažintos pagrindinės socialinės teisės, kiekvieno darbuotojo teisė į kasmetinių mokamų atostogų laikotarpį, įtvirtinta Chartijos 31 straipsnio 2 dalyje, yra skirta sureguliuoti darbo santykiams, kurie didžiąja dalimi yra privatinės teisės reglamentuojami santykiai. Atsižvelgiant, pirma, į minėtą suformuotą Teisingumo Teismo jurisprudenciją dėl tiesioginio horizontalaus direktyvų, kurių Sąjungos socialinėje teisėje yra daug, veikimo nebuvimo ir, antra, į neseniai priimtus Teisingumo Teismo sprendimus, kuriuose, atrodo, palankiai vertinama galimybė bylose tarp privačių asmenų tiesiogiai remtis Chartijos nuostatomis, kurios yra privalomos ir savaime pakankamos⁷, visiškai nenuostabu, kad Teisingumo Teismui yra pateiktas klausimas, ar Chartijos 31 straipsnio 2 dalimi gali būti tiesiogiai remiamasi byloje tarp privačių asmenų tam, kad nebūtų taikomos jai prieštaraujančios nacionalinės nuostatos.

7. Manau, kad apmąstymus šiuo klausimu reikia pradėti nuo to, jog siekiant išvengti, kad Chartijoje pripažintos pagrindinės teisės neliktų tik popieriuje, iš esmės turi būti galimybė jas saugoti ir atitinkamai – tiesiogiai jomis remtis nacionaliniuose teismuose. Tačiau taip pat reikia konstatuoti, kad ne visomis Chartijos nuostatomis gali būti vienodai remiamasi teisme. Todėl tuo atveju, kai Teisingumo Teismas turi nustatyti, ar tam tikra Chartijos nuostata gali būti tiesiogiai remiamasi nacionaliniame teisme tam, kad nebūtų taikomos jai prieštaraujančios nacionalinės nuostatos, jis turi atsižvelgti į šios nuostatos formuluotę kartu su jos išaiškinimu⁸.

8. Šiose bylose, remiantis toliau išdėstytais argumentais, iš esmės bus nurodytos priežastys, dėl kurių manau, jog Chartijos 31 straipsnio 2 dalis turi būtinų savybių, kad ja būtų galima tiesiogiai remtis byloje tarp privačių asmenų tam, kad būtų netaikomos jai prieštaraujančios nacionalinės nuostatos.

I. Teisinis pagrindas

A. Sąjungos teisė

9. Pagal Chartijos 31 straipsnio 2 dalį „[k]iekvienas darbuotojas turi teisę į <...> kasmetines mokamas atostogas“.

10. Direktyvos 2003/88 7 straipsnis „Kasmetinės atostogos“ suformuluotas taip:

„1. Valstybės narės imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad kiekvienas darbuotojas turėtų teisę į bent keturių savaičių mokamas kasmetines atostogas pagal nacionalinės teisės aktais ir (arba) praktika nustatytas teisės į tokias atostogas ir jų suteikimo sąlygas.

5 Be kita ko, žr. 2017 m. spalio 10 d. Sprendimą *Farrell* (C-413/15, EU:C:2017:745, 31 punktas ir nurodyta jurisprudencija).

6 Šiuo klausimu žr. Van Raepenbusch, S., „Droit institutionnel de l'Union européenne“, 2-asis leidimas, Larcier, Bruxelles, 2016, kur pažymima, jog dėl šios jurisprudencijos atsiranda „didelis Sąjungos teisės sistemoje suteiktų teisių veiksmingumo apribojimas, ypač socialinių teisių srityje, nes Sąjungos socialinė teisė daugiausiai įtvirtinta direktyvų forma, kaip tai numatyta SESV 153 straipsnio 2 dalies b punkte. Kitaip tariant, net jei Sąjungos socialinės teisės nuostatomis siekiama apsaugoti darbuotojus ir jos yra pakankamai tikslios ir besąlyginės, kad teismas galėtų jas tiesiogiai taikyti, darbuotojai negali jomis remtis prieš privatų darbdavį, net tam, kad būtų netaikoma Sąjungos teisei prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata (taikymą apribojantis poveikis)“ (p. 480).

7 Žr. vieną iš paskutinių 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimą *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257).

8 Su Pagrindinių teisių chartija susiję išaiškinimai (OL C 303, 2007, p. 17, toliau – Chartijos išaiškinimai).

2. Minimalus kasmetinių mokamų atostogų laikas negali būti pakeistas kompensacija, išskyrus tuos atvejus, kai yra nutraukiami darbo santykiai.“

11. Šios direktyvos 17 straipsnyje numatyta, kad valstybės narės gali nukrypti nuo kai kurių iš jos nuostatų. Tačiau neleidžiama nukrypti nuo šios direktyvos 7 straipsnio.

B. Vokietijos teisė

12. 2002 m. gegužės 7 d. redakcijos 1963 m. sausio 8 d. *Bundesurlaubsgesetz* (Federalinis atostogų įstatymas)⁹¹⁰ 7 straipsnio 4 dalyje numatyta:

„Jeigu dėl darbo santykių pabaigos visų ar dalies atostogų nebegalima suteikti, už jas turi būti sumokama kompensacija.“

13. *Bürgerliches Gesetzbuch* (Civilinis kodeksas)¹¹ 1922 straipsnio „Universalusis teisių ir pareigų perėjimas“ 1 dalyje nustatyta:

„Asmeniui mirus (palikimo atsiradimas) visas jo turtas (palikimas) pereina vienam ar keliems asmenims (įpėdiniams).“

II. Pagrindinė byla ir prejudiciniai klausimai

14. M. E. Bauer yra vienintelė savo vyro, kuris mirė 2010 m. gruodžio 20 d. ir kuris buvo įdarbintas viešosios teisės reglamentuojamo subjekto *Stadt Wuppertal*, teisių paveldėtoja. *Stadt Wuppertal* atmetė M. E. Bauer prašymą išmokėti 5 857,75 EUR kompensaciją už 25 dienas nepanaudotų kasmetinių atostogų, į kurias jos vyras turėjo teisę savo mirties dieną.

15. M. Broßonn yra vienintelė savo vyro, kuris nuo 2003 m. balandžio mėn. buvo įdarbintas V. Willmeroth ir kuris, nuo 2012 m. liepos mėn. buvęs nedarbingumo atostogose dėl ligos, mirė 2013 m. sausio 4 d., teisių paveldėtoja. V. Willmeroth atmetė M. Broßonn prašymą išmokėti 3 702,72 EUR kompensaciją už 32 dienas nepanaudotų kasmetinių atostogų, į kurias jos vyras, kuriam buvo suteikta teisė į 35 dienų kasmetines mokamas atostogas, turėjo teisę savo mirties dieną.

16. M. E. Bauer ir M. Broßonn kiekviena atskirai kreipėsi į kompetentingą *Arbeitsgericht* (Darbo teismas, Vokietija), prašydamos, kad būtų išmokėtos minėtos kompensacijos. Šie prašymai buvo tenkinti ir kompetentingas *Landesarbeitsgericht* (Apygardos darbo teismas, Vokietija) atmetė *Stadt Wuppertal* ir V. Willmeroth apeliacinius skundus dėl pirmosios instancijos teismo priimtų sprendimų. Dėl šių sprendimų *Stadt Wuppertal* ir V. Willmeroth pateikė kasacinius skundus *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas, Vokietija).

17. Nutartyse dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, kurios buvo priimtose kiekvienoje iš šių dviejų bylų, prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas primena, jog Teisingumo Teismas savo 2014 m. birželio 12 d. Sprendime *Bollacke* (C-118/13, toliau – Sprendimas *Bollacke*, EU:C:2014:1755) jau yra nusprendęs, kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnį reikia aiškinti taip, kad pagal jį draudžiami nacionalinės teisės aktai ar praktika, kuriuose numatyta, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas išnyksta be teisės pakeisti nepanaudotas mokamas atostogas kompensacija, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties. Tačiau prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas kelia klausimą, ar tai taikoma ir tuo atveju, kai pagal nacionalinę teisę nepripažįstama, kad tokia

⁹ *BGBI*. 1963, p. 2.

¹⁰ *BGBI*. 2002 I, p. 1529 (toliau – *BUrlG*).

¹¹ Toliau – *BGB*.

kompensacija gali būti paveldimo turto dalis. Iš esmės *BUrlG* 7 straipsnio 4 dalies kartu su BGB 1922 straipsnio 1 dalimi, pasekmė – tai, kad palikėjo teisė į atostogas išnyksta jam mirus, ir todėl negali nei virsti teise reikalauti kompensacijos, nei tapti paveldimo turto dalimi. Šiuo klausimu minėtas teismas pažymi, kad bet koks kitoks minėtų nuostatų aiškinimas būtų *contra legem*, ir todėl negali būti taikomas.

18. Be to, kadangi Teisingumo Teismas jau yra pripažinęs, kad teisė į kasmetines mokamas atostogas gali išnykti pasibaigus penkiolikos mėnesių laikotarpiui, skaičiuojamam nuo atitinkamų perkėlimo metų, antraip ji nebeatitiktų paties šios teisės tikslo, t. y. leisti darbuotojui pailsėti ir turėti laiko pramogoms bei laisvalaikiui¹², ir kadangi šis tikslas nebegali būti pasiektas mirus suinteresuotajam asmeniui, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas kelia klausimą, ar iš tikrųjų negali būti, kad teisė į atostogas arba į kompensaciją už nepanaudotas mokamas atostogas išnyksta, ar vis dėlto reikėtų laikyti, kad pagal Direktyvą 2003/88 ir Chartiją garantuotos minimalios mokamos kasmetinės atostogos taip pat skirtos užtikrinti mirusio darbuotojo įpėdinių apsaugai.

19. Šiomis aplinkybėmis prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas kelia klausimą, ar pačiomis Direktyvos 2003/88 7 straipsnio ir Chartijos 31 straipsnio 2 dalies nuostatomis darbdavys gali būti įpareigotas išmokėti kompensaciją darbuotojo įpėdiniams. Be to, pažymėjęs, kad bylos *Willmeroth* (C-570/16) šalys yra du privatūs asmenys, šis teismas klausia, ar galimas šių nuostatų tiesioginis veikimas gali būti ir horizontalaus pobūdžio.

20. Tokiomis aplinkybėmis *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) nutarė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui šiuos prejudicinius klausimus. Pirmasis klausimas vienodai formuluojamas bylose *Bauer* (C-569/16) ir *Willmeroth* (C-570/16), o antrasis yra pateiktas tik byloje *Willmeroth* (C-570/16):

- „1. Ar pagal [Direktyvos 2003/88] 7 straipsnį arba [Chartijos] 31 straipsnio 2 dalį galiojant darbo santykiams mirusio darbuotojo įpėdiniui suteikiama teisė reikalauti finansinės kompensacijos už darbuotojui prieš mirtį priklausiusias minimalias kasmetines atostogas, kai pagal [*BUrlG*] 7 straipsnio 4 dalį, siejamą su [BGB] 1922 straipsnio 1 dalimi, tokios galimybės nėra?
2. Jei į pirmąjį klausimą bus atsakyta teigiamai, ar tai taikoma ir tuomet, kai darbo santykiai siejo du privačius asmenis?“

III. Analizė

21. Savo pirmuoju klausimu, kuris vienodai formuluojamas abiejose sujungtose bylose *Bauer* (C-569/16) ir *Willmeroth* (C-570/16), prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas iš esmės siekia sužinoti, ar Direktyvos 2003/88 7 straipsnis turi būti aiškinamas taip, kad pagal jį draudžiami nacionalinės teisės aktai ar praktika, kaip antai nagrinėjami pagrindinėse bylose, kuriuose numatyta, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas išnyksta be teisės pakeisti nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas kompensacija, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties, ir dėl kurių atitinkamai tokia kompensacija negali būti išmokėta palikėjo įpėdiniams.

22. Jei į šį pirmąjį klausimą būtų atsakyta teigiamai, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas siekia sužinoti, ar siekdamas gauti finansinę kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas mirusio darbuotojo įpėdinis gali tiesiogiai remtis Direktyvos 2003/88 7 straipsniu arba Chartijos 31 straipsnio 2 dalimi prieš darbdavį, nesvarbu, ar šis yra viešosios, ar privatinės teisės reglamentuojamas subjektas.

¹² Žr. 2011 m. lapkričio 22 d. Sprendimą *KHS* (C-214/10, EU:C:2011:761, 44 punktas).

23. Primintina, kad savo Sprendime *Bollacke* dėl tų pačių Vokietijos teisės nuostatų Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnį reikia aiškinti taip, kad pagal jį draudžiami nacionalinės teisės aktai ar praktika, kaip antai nagrinėti pagrindinėje byloje, kuriuose numatyta, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas išnyksta be teisės pakeisti nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas finansine kompensacija, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties.

24. Vis dėlto prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas mano, kad Teisingumo Teismas nėra išsakęs nuomonės dėl to, ar teisė į kompensaciją tampa paveldimo turto dalimi, net jeigu pagal nacionalinę paveldėjimo teisę tokios galimybės nėra. Remiantis prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusių teismo aiškinimu, pagal Vokietijos teisę palikėjui mirus jo teisė į atostogas išnyksta ir po jo mirties ji negali virsti teise į kompensacinę išmoką, kaip tai suprantama pagal *BUrlG* 7 straipsnio 4 dalį, todėl tokia teisė reikalauti finansinės kompensacijos už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas negali būti paveldimo turto dalis pagal BGB 1922 straipsnio 1 dalį. Taigi, *BUrlG* 7 straipsnio 4 dalis kartu su BGB 1922 straipsnio 1 dalimi negali būti aiškinama taip, kad mirusio darbuotojo teisė į atostogas, įgyta darbo santykių metu, pereina jo įpėdiniams. Patikslinu, kad kalbama apie Vokietijos teisinį reglamentavimą, išplaukiantį iš *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) jurisprudencijos, kaip matyti iš šio teismo cituojamų savo paties sprendimų¹³.

25. Be to, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas neatmeta galimybės, kad Teisingumo Teismo jurisprudencija dėl finansinės kompensacijos už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas darbuotojo mirties atveju gali būti plėtojama toliau vadovaujantis mintimi, kad darbuotojo įpėdinio teisė į tokią kompensaciją gali neatitikti Teisingumo Teismo pripažinto teisės į kasmetines mokamas atostogas tikslo¹⁴.

26. Mano nuomone, dėl šių aplinkybių negali būti abejojama Teisingumo Teismo išvada Sprendime *Bollacke*.

27. Atvirksčiai, ši išvada neišvengiamai reiškia, (antraip jos konkretus taikymas neturėtų poveikio), kad finansinė kompensacija už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas paveldėjimo būdu pereina mirusio darbuotojo įpėdiniams. Kitaip tariant, kadangi Teisingumo Teismas yra nusprendęs, kad teisė į kasmetines atostogas ir teisė gauti užmokestį už jas pripažįstami dviem sudedamosiomis vienos teisės dalimis¹⁵, kad finansine kompensacija už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas siekiama kompensuoti tai, kad darbuotojas negalėjo faktiškai pasinaudoti teise į mokamas kasmetines atostogas¹⁶, ir ši kompensacija būtina siekiant užtikrinti šios teisės veiksmingumą¹⁷, todėl teisė į mokamas kasmetines atostogas neišnyksta darbuotojui mirus¹⁸, neišvengiamai darytina išvada, kad šio darbuotojo įpėdiniams turi būti suteikta galimybė įgyvendinti teisę į mokamas kasmetines atostogas, kurią turėjo minėtas darbuotojas, ir tai padaryti piniginės kompensacijos forma. Priešingu atveju miręs darbuotojas atgaline data netektų savo teisės į mokamas kasmetines atostogas dėl „atsitiktin[io] įvyk[io], nekontroliuojam[o] nei darbuotojo, nei darbdavio“¹⁹.

28. Be to, kelios aplinkybės rodo, kad Teisingumo Teismas savo išvadoje Sprendime *Bollacke* atsižvelgė į su paveldėjimu susijusį aspektą.

13 Žr. sprendimus dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą abiejose sujungtose bylose (14 punktas).

14 Dėl panašaus požiūrio žr. Vitez, B., „Holiday Pay: Now also to Be Enjoyed during the Afterlife“, *European Law Reporter*, Verlag radical brain S.A., Luxembourg, 2014, Nr. 4, p. 114.

15 Žr. Sprendimą *Bollacke* (16 ir 20 punktai ir nurodyta jurisprudencija).

16 Šiuo klausimu žr. Sprendimą *Bollacke* (17 punktas).

17 Žr. Sprendimą *Bollacke* (24 punktas).

18 Žr. Sprendimą *Bollacke* (26 punktas).

19 Žr. Sprendimą *Bollacke* (25 punktas).

29. Pavyzdžiui, pažymėtina, kad su Vokietijos teise susijusioje Sprendimo *Bollacke* dalyje cituojamos tiek *BUrlG* 7 straipsnio 4 dalis, tiek *BGB* 1922 straipsnio 1 dalis. Taigi, šio sprendimo rezoliucinėje dalyje paminėti nacionalinės teisės aktai yra šios dvi nuostatos²⁰.

30. Be to, iš Sprendime *Bollacke* apibūdintų faktinių aplinkybių matyti, kad Teisingumo Teismui tikrai buvo žinoma, jog pagrindinė byla grindžiama tuo, kad darbdavys atmetė G. Bollacke prašymą išmokėti kompensaciją už jos vyro nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas, nes šis darbdavys abejojo, kad tai paveldėjimo būdu perkeltina teisė²¹.

31. Taip pat, priimant Sprendimą *Bollacke* jau buvo aišku, kad keliamas klausimas dėl *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) jurisprudencijos, pagal kurią pasibaigus darbo santykiams teisės į kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas neatsiranda, jei šie santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties. *Landesarbeitsgericht Hamm* (Hamo apygardos darbo teismas, Vokietija) abejojo šios nacionalinės jurisprudencijos pagrįstumu atsižvelgiant į Teisingumo Teismo jurisprudenciją dėl Direktyvos 2003/88 7 straipsnio²².

32. Galiausiai iš *Landesarbeitsgericht Hamm* (Hamo apygardos darbo teismas) pateikto antrojo klausimo formuluotės aiškiai išplaukė problema dėl to, ar teisė į finansinę kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas siejama su darbuotojo asmeniu, todėl tik jis gali jos reikalauti, kad galėtų įgyvendinti, net ir vėliau, poilsio ir atsipalaidavimo tikslus, siejamus su suteiktomis mokamomis kasmetinėmis atostogomis.

33. Remdamasis šiais konstatavimais darau išvadą, kad klausimai, kuriais grindžiami nagrinėjami prašymai priimti prejudicinį sprendimą, jau buvo kilę ir byloje, kurioje priimtas Sprendimas *Bollacke*. Taigi, Teisingumo Teismas priėmė savo sprendimą, atsižvelgęs į su paveldėjimu susijusį tos bylos aspektą.

34. Vadinas, turi būti patvirtintas Teisingumo Teismo aiškinimas, pateiktas jo Sprendime *Bollacke*, t. y. kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnį reikia aiškinti taip, kad pagal jį draudžiami nacionalinės teisės aktai ar praktika, kaip antai nagrinėjami pagrindinėse bylose, kuriuose numatyta, kad, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties, teisė į nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas išnyksta neatsirandant teisei į finansinę kompensaciją už mokamas kasmetines atostogas, ir dėl kurių atitinkamai tokia kompensacija negali būti išmokėta palikėjo įpėdiniams.

35. Dabar reikia nustatyti, kokias išvadas prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi padaryti, remdamasis šiuo konstatavimu dėl Direktyvos 2003/88 7 straipsnio ir jo nagrinėjamose bylose aptariamose nacionalinės teisės nesuderinamumo.

36. Pirma, dėl nacionalinių teismų pareigos stengtis laikytis „adekvataus aiškinimo“ (pranc. *interprétation conciliatrice*) taikant Sąjungos teisę atitinkantį aiškinimą, kad būtų „sušvelnintas nesuderinamumas“ (pranc. *désamorcer l’incompatibilité*) jį konstatavus²³, reikia atkreipti dėmesį į *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) išreikštą poziciją, kad jis negali aiškinti *BUrlG* 7 straipsnio 4 dalies ir *BGB* 1922 straipsnio 1 dalies taip, kad jos atitiktų

20 Žr. Sprendimą *Bollacke* (6 ir 7 punktai).

21 Sprendimas *Bollacke* (11 punktas).

22 Sprendimas *Bollacke* (12 punktas).

23 Šios sąvokos pasiskolintos iš Simon, D., „La panacée de l’interprétation conforme: injection homéopathique ou thérapie palliative?“, *De Rome à Lisbonne: les juridictions de l’Union européenne à la croisée des chemins, Mélanges en l’honneur de Paolo Mengozzi*, Bruylant, Bruxelles, 2013, p. 279–300, ypač p. 299.

Direktyvos 2003/88 7 straipsnį, kaip jį yra išaiškinęs Teisingumo Teismas. Taigi, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, atlikęs vertinimą, kuris, kaip jis pažymi, priklauso tik nacionalinių teismų kompetencijai, mano, kad pasiekė Sąjungos teisę atitinkančio aiškinimo ribą, kurią sudaro aiškinimas *contra legem*²⁴.

37. Šiuo klausimu primintina, jog Teisingumo Teismas yra ne kartą nusprendęs, kad „valstybėms narėms pagal direktyvą kylanti pareiga pasiekti joje numatytą rezultatą ir pareiga imtis visų bendrų ar specialių priemonių, kad būtų užtikrintas šios pareigos įvykdymas, taikomos visoms valstybių narių valdžios institucijoms, įskaitant ir teismus pagal jų kompetenciją“²⁵.

38. Teisingumo Teismo teigimu, „[t]aigi, taikydami nacionalinę teisę nacionaliniai teismai turi ją aiškinti atsižvelgdami į šios teisės normų visetą ir taikyti joje pripažintus aiškinimo metodus taip, kad ši teisė būtų išaiškinta kuo labiau atsižvelgiant į atitinkamos direktyvos tekstą ir į jos tikslą, kad būtų pasiektas joje numatytas rezultatas ir taip būtų laikomasi SESV 288 straipsnio trečios pastraipos“²⁶.

39. Tiesa, Teisingumo Teismas yra nusprendęs, kad „principui, pagal kurį nacionalinės teisės aiškinimas turi atitikti Sąjungos teisę, taikomi tam tikri apribojimai. Pavyzdžiui, nacionalinio teismo pareiga aiškinant ir taikant ginčui svarbias nacionalinės teisės normas atsižvelgti į Sąjungos teisę apribota bendraisiais teisės principais ir ja negalima grįsti nacionalinės teisės aiškinimo *contra legem*“²⁷.

40. Vis dėlto šiame kontekste Teisingumo Teismas yra aiškiai patikslinęs, kad „Sąjungos teisę atitinkančio aiškinimo reikalavimas apima visiems nacionaliniams teismams nustatytą pareigą prirėikus pakeisti nusistovėjusią teismo praktiką, jeigu paaiškėja, kad ši praktika pagrįsta su direktyvos tikslais nesuderinamu nacionalinės teisės išaiškinimu“²⁸.

41. Taigi, Teisingumo Teismo teigimu, nacionalinis teismas negali pagrįstai manyti, jog neturi galimybės aiškinti nagrinėjamos nacionalinės teisės nuostatos taip, kad ji atitiktų Sąjungos teisę, vien dėl to, jog nuolat pateikdavo tokį šios nuostatos išaiškinimą, kuris neatitiko Sąjungos teisės²⁹.

42. Atsižvelgdamas į šią nurodytą Teisingumo Teismo jurisprudenciją, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi patikrinti, ar pagrindinėse bylose nagrinėjamos nacionalinės nuostatos, t. y. *BUrlG* 7 straipsnio 4 dalis ir *BGB* 1922 straipsnio 1 dalis, gali būti aiškinamos taip, kad atitiktų Direktyvą 2003/88. Šiuo atveju jis turi atsižvelgti, viena vertus, į tai, kad šios nacionalinės nuostatos suformuluotos santykinai plačiai ir bendrai³⁰, ir, kita vertus, į tai, kas veikiausiai matyti iš pačių prašymų priimti prejudicinį sprendimą, kad nacionalinės teisės nesuderinamumas su Sąjungos teise grindžiamas tuo, kaip *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) aiškina minėtas nuostatas³¹. Taigi, atrodo, jog būtent dėl *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) pateikiamo pagrindinėse bylose nagrinėjamų nacionalinių normų aiškinimo darbuotojas dėl savo mirties fakto netenka teisės į mokamas kasmetines atostogas, turint omeny jos piniginę išraišką, skirtą kompensuoti tam, kad šis darbuotojas negalėjo faktiškai pasinaudoti šia teise iki jo darbo santykių nutrūkimo.

24 Žr. sprendimus dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą abiejose sujungtose bylose (16 punktas).

25 Be kita ko, žr. 2016 m. balandžio 19 d. Sprendimą *DI* (C-441/14, EU:C:2016:278, 30 punktas ir nurodyta jurisprudencija).

26 Be kita ko, žr. 2016 m. balandžio 19 d. Sprendimą *DI* (C-441/14, EU:C:2016:278, 31 punktas ir nurodyta jurisprudencija).

27 Be kita ko, žr. 2016 m. balandžio 19 d. Sprendimą *DI* (C-441/14, EU:C:2016:278, 32 punktas ir nurodyta jurisprudencija).

28 Be kita ko, žr. 2016 m. balandžio 19 d. Sprendimą *DI* (C-441/14, EU:C:2016:278, 33 punktas ir nurodyta jurisprudencija) ir 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimą *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 72 punktas).

29 Žr. 2016 m. balandžio 19 d. Sprendimą *DI* (C-441/14, EU:C:2016:278, 34 punktas) ir 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimą *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 73 punktas).

30 O tai neabejotinai paaiškina, kodėl kiti Vokietijos teismai, sprendę šią problemą, galėjo manyti, kad Sąjungos teisę atitinkantis aiškinimas yra įmanomas.

31 Žr. sprendimus dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą abiejose sujungtose bylose (14 punktas).

43. Antra, tuo atveju, jei šis teismas ir toliau manytų, jog faktiškai neįmanoma aiškinti nacionalinės teisės taip, kad ji atitiktų Direktyvos 2003/88 7 straipsnį, reikia išnagrinėti, ar šis straipsnis gali turėti tiesioginį poveikį, ir prirėikus – ar M. E. Bauer ir M. Broßonn gali juo remtis prieš atitinkamus jų velionių vyrų darbdavius.

44. Šiuo klausimu iš nusistovėjusios Teisingumo Teismo jurisprudencijos matyti, kad „visais atvejais, kai direktyvos nuostatos savo turiniu yra besąlygiškos ir pakankamai tikslios, asmenys gali jomis remtis nacionaliniuose teismuose prieš valstybę narę, jeigu ji per nustatytą terminą neperkėlė direktyvos į nacionalinę teisę arba perkėlė ją neteisingai“³².

45. 2012 m. sausio 24 d. Sprendime *Dominguez*³³ Teisingumo Teismas yra nusprendęs, kad Direktyvos 2003/88 7 straipsnis atitinka šiuos kriterijus, „nes valstybės narės juo vienareikšmiškai įpareigojamos pasiekti tikslų rezultatą, kuris nėra susietas su jokia juo nustatytos normos, pagal kurią kiekvienas darbuotojas turi turėti teisę į bent keturių savaitių mokamas kasmetines atostogas, taikymo sąlyga“³⁴. Be to, kaip teigia Teisingumo Teismas tame pačiame sprendime, „nors Direktyvos 2003/88 7 straipsnis palieka valstybėms narėms tam tikrą diskreciją nustatyti jame numatytos teisės į mokamas kasmetines atostogas įgyjimo sąlygas, vis dėlto ši aplinkybė neturi poveikio šiame straipsnyje įtvirtintos pareigos tiksliam ir besąlygiškam pobūdžiui“. Šiuo klausimu Teisingumo Teismas pažymi, kad „Direktyvos 2003/88 7 straipsnio nėra tarp šios direktyvos nuostatų, nuo kurių pagal jos 17 straipsnį leidžiama nukrypti“. Taigi, jo teigimu, galima „nustatyti minimalią apsaugą, kurią bet kuriuo atveju pagal šį 7 straipsnį turi įgyvendinti valstybės narės“³⁵. Todėl savo 2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*³⁶ 36 punkte Teisingumo Teismas nurodo, kad „Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalis atitinka tiesioginio veikimo sąlygas“.

46. Kalbant konkrečiau apie Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalį, man atrodo, kad jos tiesioginio veikimo pripažinimas išplaukia iš Sprendimo *Bollacke*, kuriame Teisingumo Teismas pažymėjo, kad šioje nuostatoje „nenustatyta jokia teisės į kompensaciją atsiradimo sąlyga, išskyrus faktą, kad, pirma, darbo santykiai turi nutrūkti ir, antra, darbuotojas iki šių santykių nutrūkimo dienos nepasinaudojo visomis jam priklausančiomis kasmetinėmis atostogomis“³⁷. Be to, kaip tame pačiame sprendime teigia Teisingumo Teismas, Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalyje numatytą teisę į kompensaciją „tiesiogiai suteikia ši direktyva“³⁸.

47. Dabar reikia išnagrinėti, ar kiekvienoje iš šių sujungtų bylų mirusio darbuotojo įpėdinis, siekdamas gauti kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas, t. y. pasinaudoti teisės į kasmetines mokamas atostogas pinigine išraiška, gali tiesiogiai remtis Direktyvos 2003/88 7 straipsniu prieš darbdavį, nesvarbu, ar šis yra viešosios, ar privatinės teisės reglamentuojamas subjektas.

48. Paaikškėja, kad atsižvelgiant į suformuotą Teisingumo Teismo jurisprudenciją, pagal kurią atsisakoma pripažinti tiesioginį horizontalų direktyvų veikimą³⁹, M. E. Bauer ir M. Broßonn padėtis nėra vienoda, kiek tai susiję su veiksminga teisės į kasmetines mokamas atostogas, kurią įgijo jų velioniai vyrai, apsauga.

32 Be kita ko, žr. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimą *Dominguez* (C-282/10, EU:C:2012:33, 33 punktas ir nurodyta jurisprudencija).

33 C-282/10, EU:C:2012:33.

34 Žr. šio sprendimo 34 punktą.

35 Žr. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimą *Dominguez* (C-282/10, EU:C:2012:33, 35 punktas ir nurodyta jurisprudencija).

36 C-282/10, EU:C:2012:33.

37 Žr. Sprendimą *Bollacke* (23 punktas). Taip pat žr. 2016 m. liepos 20 d. Sprendimą *Maschek* (C-341/15, EU:C:2016:576, 27 punktas).

38 Žr. Sprendimą *Bollacke* (28 punktas).

39 Be kita ko, žr. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimą *Dominguez* (C-282/10, EU:C:2012:33, 37 punktas ir nurodyta jurisprudencija).

49. Kadangi M. E. Bauer vyras buvo įdarbintas *Stadt Wuppertal*, kuris yra viešosios teisės reglamentuojamas subjektas, ji gali be sunkumų remtis prieš šį subjektą savo teise į finansinę kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas, kuri, primintina, jai yra tiesiogiai suteikta pagal Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalį. Iš tiesų reikia priminti, kad „jeigu asmenys gali remtis direktyva prieš valstybę [o ne privatų asmenį] tai jie gali daryti, kad ir koks būtų jos statusas – kaip darbdavės ar viešosios valdžios institucijos. Abiem atvejais reikia vengti, kad valstybė gautų naudos dėl Sąjungos teisės nesilaikymo“⁴⁰. Atsižvelgdamas į šias aplinkybes Teisingumo Teismas yra pripažinęs, „kad besąlyginėmis ir pakankamai tiksliais direktyvos nuostatomis asmenys gali remtis ne tik prieš valstybę narę ir visas valdžios įstaigas, kaip antai decentralizuotas institucijas <...>, bet taip [pat] <...> jomis galima remtis prieš organizacijas ir kitus subjektus, kurie yra pavaldūs valstybės institucijai arba jos kontroliuojami, arba turi specialių įgaliojimų, kurie viršija suteikiamus pagal privačių asmenų tarpusavio santykiams taikomas teisės normas“⁴¹.

50. Taigi, byloje *Bauer (C-569/16) Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) reikia atsakyti, kad nagrinėdamas privataus asmens ir viešosios teisės reglamentuojamo subjekto bylą nacionalinis teismas, jei negali aiškinti taikytinos nacionalinės teisės taip, kad ji atitiktų Direktyvos 2003/88 7 straipsnį, privalo pagal savo kompetenciją užtikrinti iš šio straipsnio išplaukiančią asmenų teisinę apsaugą ir garantuoti visišką jo veiksmingumą, prireikus netaikydamas nė vienos jam prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos.

51. M. Broßonn byloje situacija savo ruožtu yra sudėtingesnė, nes jos vyras buvo įdarbintas privatinės teisės reglamentuojamo subjekto. Iš suformuotos Teisingumo Teismo jurisprudencijos matyti, kad direktyva pati savaime negali įpareigoti privataus asmens ir dėl to ja iš esmės negalima remtis prieš tokį asmenį nacionaliniame teisme⁴². Taigi, nepaisant aplinkybės, kad Direktyvos 2003/88 1 straipsnio 3 dalyje nurodyta, jog ši direktyva taikoma visoms veiklos sritims, viešoms ir privačioms, kelias, kurių reikėtų nueiti tam, kad finansinės kompensacijos už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas išmokėjimas M. Broßonn būtų tiesiogiai užtikrintas pagal Sąjungos teisę, yra sunkesnis ir jame yra tam tikrų kliūčių. Tačiau pasistengsiu jį nubrėžti pakankamai tiksliai, kad ateityje asmenys galėtų lengviau juo pasinaudoti tam, kad būtų užtikrinta pagrindinės teisės, kurią sudaro teisė į mokamas kasmetines atostogas, veiksminga apsauga.

52. Šiuo klausimu primintina, kad iš suformuotos jurisprudencijos matyti, jog „Sąjungos teisės sistemoje užtikrinamos pagrindinės teisės taikytinos esant visoms situacijoms, kurias reglamentuoja Sąjungos teisė“⁴³. Kadangi *BUrlG* 7 straipsnio 4 dalimi įgyvendinama 1993 m. lapkričio 23 d. Tarybos direktyva 93/104/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų⁴⁴, kuri buvo kodifikuota Direktyva 2003/88, pagrindinėje byloje yra taikytina Chartijos 31 straipsnio 2 dalis.

53. Tai patikslinęs, manau, kad nagrinėdamas bylą tarp dviejų privačių asmenų nacionalinis teismas, jei negali aiškinti taikytinos nacionalinės teisės taip, kad ji atitiktų Direktyvos 2003/88 7 straipsnį, privalo pagal savo kompetenciją užtikrinti asmenų teisinę apsaugą, išplaukiančią iš Chartijos 31 straipsnio 2 dalies, ir garantuoti visišką šios nuostatos veiksmingumą, prireikus netaikydamas nė vienos jai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos. Mano nuomone, Chartijos 31 straipsnio 2 dalis turi

40 Be kita ko, žr. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimą *Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, 38 punktas ir nurodyta jurisprudencija)*.

41 Be kita ko, žr. 2017 m. spalio 10 d. Sprendimą *Farrell (C-413/15, EU:C:2017:745, 33 punktas ir nurodyta jurisprudencija)*.

42 Be kita ko, žr. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimą *Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, 37 punktas ir nurodyta jurisprudencija)*.

43 Be kita ko, žr. 2014 m. sausio 15 d. Sprendimą *Association de médiation sociale (C-176/12, toliau – Sprendimas Association de médiation sociale, EU:C:2014:2, 42 punktas ir nurodyta jurisprudencija)*.

44 OL L 307, 1993, p. 18; 2014 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 2 t., p. 197.

būtinų savybių, kad ja būtų galima remtis byloje tarp privačių asmenų tam, kad nebūtų taikomos jai prieštaraujanti nacionalinės nuostatos, dėl kurių darbuotojas netenka savo teisės į kasmetinių mokamų atostogų laikotarpį. Taigi siūlau Teisingumo Teismui priimti tokį patį sprendimą, koks buvo priimtas dėl bendrojo nediskriminavimo dėl amžiaus principo⁴⁵ ir dėl Chartijos 21 ir 47 straipsnių⁴⁶.

54. Primintina, kad pagal Chartijos 31 straipsnio 2 dalį „[k]iekvienas darbuotojas turi teisę į <...> kasmetines mokamas atostogas“. Kaip jau yra pažymėjęs Teisingumo Teismas, teisė į mokamas kasmetines atostogas aiškiai įtvirtinta šiame Chartijos, kuri, remiantis ESS 6 straipsnio 1 dalimi, turi tokią pačią teisinę galią kaip ir Sutartys, straipsnyje⁴⁷.

55. Iš Chartijos 31 straipsnio 2 dalies išaiškinimo matyti, kad ši nuostata „grindžiama Direktyva 93/104 <...>, taip pat Europos socialinės chartijos 2 straipsniu ir Bendrijos darbuotojų teisių chartijos 8 punktu“⁴⁸. Primintina, kad Direktyva 93/104 vėliau buvo kodifikuota Direktyva 2003/88 ir kad, kaip matyti iš Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalies, nuo kurios pagal šią direktyvą neleidžiama nukrypti, formuluotės⁴⁹, kiekvienas darbuotojas turi teisę į bent keturių savaičių mokamas kasmetines atostogas. Kaip ne vieną kartą yra nusprendęs Teisingumo Teismas, ši teisė į mokamas kasmetines atostogas turi būti laikoma ypatingą svarbą turinčiu Sąjungos socialinės teisės principu, kurį kompetentingos nacionalinės institucijos gali įgyvendinti tik laikydamosi pačioje Direktyvoje 2003/88 aiškiai nustatytų ribų⁵⁰.

56. Iš aprašyto norminio pagrindo matyti, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas – tai ypatingą svarbą turintis Sąjungos socialinės teisės principas, kuris šiuo metu įtvirtintas Chartijos 31 straipsnio 2 dalyje ir patikslintas Direktyvoje 2003/88.

57. Šios bylos suteikia Teisingumo Teismui galimybę suformuoti jurisprudenciją, grindžiamą būtinybe užtikrinti pagrindinių socialinių teisių veiksmingumą, ir pripažinti, kad teisė į kasmetines mokamas atostogas gali būti laikoma ne tik ypatingą svarbą turinčiu Sąjungos socialinės teisės principu, bet kartu ir visų pirma atskira pagrindine socialine teise⁵¹. Taigi, kviečiu Teisingumo Teismą išplėsti galimybes remtis teisme pagrindinėmis socialinėmis teisėmis, kurios turi būtinų savybių, leidžiančių tiesiogiai jomis remtis bylose tarp privačių asmenų.

58. Vadovaujantis Teisingumo Teismo sprendime *Association de médiation sociale* atliktos analizės principais, man atrodo teisiškai pagrįsta pripažinti, kad Chartijos 31 straipsnio 2 dalimi gali būti tiesiogiai remiamasi bylose tarp privačių asmenų tam, kad nebūtų taikomos nacionalinės nuostatos, dėl kurių darbuotojai netenka savo teisės į mokamų kasmetinių atostogų laikotarpį.

59. Šiame sprendime Teisingumo Teismas dar kartą patvirtino atsisakymą pripažinti tiesioginį horizontalų direktyvų veikimą ir priminė savo suformuotą jurisprudenciją, pagal kurią net aiški, tiksli ir besąlygiška direktyvos nuostata, kuria siekiama asmenims suteikti teises ar nustatyti pareigas, negali būti savaime taikoma bylose, kuriose šalys yra tik privatūs asmenys⁵².

45 Be kita ko, žr. 2016 m. balandžio 19 d. Sprendimą *DI* (C-441/14, EU:C:2016:278, 35–37 punktai ir nurodyta jurisprudencija).

46 Žr. 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimą *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 79 punktas).

47 Be kita ko, žr. 2017 m. lapkričio 29 d. Sprendimą *King* (C-214/16, EU:C:2017:914, 33 punktas ir nurodyta jurisprudencija).

48 Žr. 31 straipsnio išaiškinimą (OL C 303, 2007, p. 26).

49 Kaip ir iš Direktyvos 93/104 7 straipsnio 1 dalies formuluotės.

50 Be kita ko, žr. 2017 m. lapkričio 29 d. Sprendimą *King* (C-214/16, EU:C:2017:914, 32 punktas ir nurodyta jurisprudencija).

51 Nes ar Chartijos pripažintos socialinės teisės gali būti iš tikrųjų laikomos „pagrindinėmis“, jei daugumai iš jų nepripažįstamas tiesioginis horizontalus veikimas? Šiuo klausimu žr. Fabre, A. „La “fondamentalisation” des droits sociaux en droit de l’Union européenne“, *La protection des droits fondamentaux dans l’Union européenne, entre évolution et permanence*, Bruylant, Bruxelles, 2015, p. 163–194.

52 Sprendimas *Association de médiation sociale* (36 punktas ir nurodyta jurisprudencija).

60. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nurodė, kad negali taikyti pagalbinės priemonės dėl tiesioginio horizontalaus direktyvų veikimo nebuvimo, t. y. aiškinti savo nacionalinę teisę taip, kad ji atitiktų direktyvą. Todėl Teisingumo Teismas turėjo patikrinti, ar pagal analogiją su tuo, ką jis buvo nusprendęs savo 2010 m. sausio 19 d. Sprendime *Küçükdeveci*⁵³, Chartijos 27 straipsniu⁵⁴, pačiu savaime arba siejamu su Direktyvos 2002/14/EB⁵⁵ nuostatomis, galėjo būti remiamasi byloje tarp privačių asmenų tam, kad atitinkamu atveju būtų netaikoma šios direktyvos neatitinkanti nacionalinė nuostata.

61. Nurodęs, kad Chartijos 27 straipsnis iš tiesų taikytinas pagrindinėje byloje, Teisingumo Teismas pabrėžė, jog, kaip aiškiai matyti iš šio straipsnio formuluotės, tam, kad jis būtų visiškai veiksmingas, jį turi sukonkretinti Sąjungos teisės arba nacionalinės teisės normos⁵⁶.

62. Šiuo klausimu Teisingumo Teismas nurodo, kad „Direktyvos 2002/14 3 straipsnio 1 dalyje numatytas ir valstybėms narėms skirtas draudimas apskaičiuojant įmonės darbuotojų skaičių neįtraukti tam tikros darbuotojų, iš pradžių priklausiusių asmenų, į kuriuos reikia atsižvelgti, ratui, kategorijos, kaip tiesiogiai taikoma teisės norma, negali būti kildinamas nei iš Chartijos 27 straipsnio teksto, nei iš su tuo straipsniu susijusių paaiškinimų“⁵⁷.

63. Taigi Teisingumo Teismas galėjo pažymėti, kad „pagrindinės bylos aplinkybės skiriasi nuo aplinkybių, dėl kurių buvo priimtas [2010 m. sausio 19 d. Sprendimas *Küçükdeveci* (C-555/07, EU:C:2010:21)], nes vien pastarojoje byloje nagrinėto nediskriminavimo dėl amžiaus principo, įtvirtinto Chartijos 21 straipsnio 1 dalyje, pakanka, kad privatiems asmenims būtų suteikta subjektinė teisė, kuria galima remtis kaip tokia“⁵⁸.

64. Šiuo pagrindu Teisingumo Teismas daro išvadą, kad „Chartijos 27 straipsniu negali būti remiamasi tokia ginče, kaip nagrinėjame pagrindinėje byloje, siekiant pripažinti, kad Direktyvos 2002/14 neatitinkanti nacionalinės teisės nuostata neturi būti taikoma“⁵⁹.

65. Teisingumo Teismas patikslina, kad „[š]ios išvados negali paneigti Chartijos 27 straipsnis, siejamas su Direktyvos 2002/14 nuostatomis, nes kadangi vien šio straipsnio nepakanka, kad privatiems asmenims būtų suteikta subjektinė teisė, kuria galima remtis kaip tokia, tokio derinio atveju kitaip negalėtų būti“⁶⁰.

66. Taigi, dėl nacionalinės teisės neatitikties Sąjungos teisei nukentėjusi šalis turi pasitenkinti pagalbine priemone ir „remtis 1991 m. lapkričio 19 d. Sprendime *Francovich ir kt.* (C-6/90 ir C-9/90, [EU:C:1991:428]) suformuota teismo praktika tam, kad prireikus gautų patirtos žalos atlyginimą“⁶¹.

53 C-555/07, EU:C:2010:21.

54 Šiame straipsnyje „Darbuotojų teisė į informaciją ir konsultacijas įmonėje“ nustatyta, kad „darbuotojams ar jų atstovams turi būti atitinkamu lygiu garantuota informacija ir konsultacijos reikiamu laiku Sąjungos ir nacionalinės teisės aktų bei praktikos nustatytais atvejais ir sąlygomis“.

55 2002 m. kovo 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl bendros darbuotojų informavimo ir konsultavimo su jais sistemos sukūrimo Europos bendrijoje (OL L 80, 2002, p. 29; 2014 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 219; klaidų ištaisymas OL L 258, 2015, p. 16).

56 Sprendimas *Association de médiation sociale* (45 punktas).

57 Sprendimas *Association de médiation sociale* (46 punktas).

58 Sprendimas *Association de médiation sociale* (47 punktas). Taip pat šiuo klausimu, dėl bet kokios diskriminacijos dėl religijos ar įsitikinimų draudimo, įtvirtinto Chartijos 21 straipsnio 1 dalyje, žr. 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimą *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 76 punktas).

59 Sprendimas *Association de médiation sociale* (48 punktas).

60 Sprendimas *Association de médiation sociale* (49 punktas).

61 Sprendimas *Association de médiation sociale* (50 punktas ir nurodyta jurisprudencija). Tai ne be pagrindo buvo galima pavadinti „menka pagalba“ atsižvelgiant į sunkumus, su kuriais susidurs nukentėjusioji šalis, kad laimėtų bylą dėl žalos atlyginimo prieš atitinkamą valstybę narę: žr. Van Raepenbusch, S. „Droit institutionnel de l’Union européenne“, 2-asis leidimas, Larcier, Bruxelles, 2016, p. 486.

67. Taigi, savo Sprendimu *Association de médiation sociale* Teisingumo Teismas parodė, kad visomis Chartijos skyriuje „Solidarumas“ esančiomis nuostatomis negali būti remiamasi bylose tarp privačių asmenų. Taip Teisingumo Teismui pavyko sušvelninti tam tikrus nuogąstavimus dėl jo tariamo polinkio plačiai pripažinti, kad bylose tarp privačių asmenų Chartijos pripažintomis pagrindinėmis socialinėmis teisėmis gali būti tiesiogiai remiamasi teisme.

68. Buvo galima pabrėžti, jog Teisingumo Teismo šiame sprendime padaryta išvada turi tam tikrų trūkumų, susijusių su veiksminga pagrindinių socialinių teisių apsauga⁶². Taip pat galima laikyti, kad Chartijos 52 straipsnio 5 dalimi ne tik nedraudžiama, bet aiškiai leidžiama, kad Chartijos nuostata, kuria pripažintas „principas“, galėtų būti tiesiogiai remiamasi nacionaliniuose teismuose siekiant patikrinti nacionalinių aktų, kuriais įgyvendinama Sąjungos teisė, teisėtumą.

69. Tokiomis aplinkybėmis taip pat suprantama, kad Teisingumo Teismas, atlikdamas savo Chartijos aiškintojo vaidmenį ir visiškai laikydamasis įgaliojimų pasiskirstymo principo, laiko save saistomu Chartijos nuostatų teksto, ypač kai šiose nuostatose pripažinta teisė arba principas ir daroma nuoroda, kaip Chartijos 27 straipsnyje, į „Sąjungos ir nacionalinės teisės aktų bei praktikos nustatyt[us] atvej[us] ir sąlyg[as]“.

70. Vadovaujantis šia logika gali būti laikoma, kad priimdamas Sprendimą *Association de médiation sociale* Teisingumo Teismas paisė, nors aiškiai neišsakė nuomonės šiuo klausimu, *summa divisio* tarp Chartijoje paskelbtų principų, kuriais teisme gali būti remiamasi ribotai ir netiesiogiai, ir Chartijoje pripažintų teisių, kuriomis savo ruožtu teisme gali būti remiamasi visiškai ir tiesiogiai.

71. Kad ir kaip būtų, nepradėsiu diskusijos dėl Chartijoje pripažintų teisių ir principų atitinkamo poveikio ir atitinkamos galimybės remtis jais teisme apimties, nes atsižvelgiant į Chartijos 31 straipsnio 2 dalies formuluotę man atrodo, kad kasmetinių mokamų atostogų laikotarpis – tai darbuotojų teisė⁶³.

72. Norėčiau sutelkti dėmesį į tai, kas tiesiogiai išplaukia iš Sprendimo *Association de médiation sociale*, t. y. kad nei Direktyva 2002/14, nei Chartijos 27 straipsnis – ar jie būtų imami atskirai, ar skaitomi kartu – negali suteikti privatiems asmenims teisės, kuria pačia savaime galima tiesiogiai remtis horizontalaus pobūdžio byloje.

62 Be kita ko, žr. Tinière, R., „L’invocabilité des principes de la Charte des droits fondamentaux dans les litiges horizontaux“, *Revue des droit et libertés fondamentaux*, 2014, *Chronique* Nr. 14, kur pažymima, jog iš Sprendimo *Association de médiation sociale* išplaukia, kad „horizontalaus pobūdžio bylose privatus asmenys negali remtis socialinėmis teisėmis, užtikrintomis Chartijoje principų forma. Tačiau dauguma darbo santykių užsimezga tarp privačių asmenų, todėl toks sprendimas netiesiogiai reiškia, kad šios teisės netenka bet kokio teisinio poveikio, išskyrus atvejus, kai darbo santykiuose dalyvauja valstybės subjektas <...>. Tokiu būdu reikšminga socialinių teisių ir [Chartijos] teisių dalis iš materialiosios teisės srities perkeliama į vien deklaracijų sritį“ (p. 6). Autorius apgailestauja, kad nėra „veiksmingai užtikrinta pagrindinė teisė – tai, kad kalbama apie principą, nepaneigia jo pagrindinio pobūdžio, – kurios pažeidimas tuo pat metu tinkamai konstatuotas“ ir taip pat nurodo pavojų, kurį kelia Teisingumo Teismo požiūris į nacionalinius teismus ir Europos Žmogaus Teisių Teismą, kiek tai susiję su „lygiavertės apsaugos pripažinimu“ (p. 7). Taip pat žr. Van Raepenbusch, S., „Droit institutionnel de l’Union européenne“, 2-asis leidimas, Larcier, Bruxelles, 2016, kur dėl Teisingumo Teismo išvados Sprendime *Association de médiation sociale* pažymima, jog „atsižvelgiant į tai, kad naudotis direktyva kaip socialinio reguliavimo priemone Sąjungos lygmeniu yra privaloma, šia išvada gerokai apribojama pati asmens, nukentėjusio dėl taikytinos nacionalinės teisės nesuderinamumo, galimybė remtis socialinėmis Chartijos nuostatomis“ (p. 485).

63 Šiuo klausimu žr. Lenaerts, K., „La solidarité ou le chapitre IV de la charte des droits fondamentaux de l’Union européenne“, *Revue trimestrielle des droits de l’homme*, Larcier, Bruxelles, 2010, Nr. 82, p. 217–236, kur prie teisių kategorijos linkstama priskirti „<...> teisę į tinkamas ir teisingas darbo sąlygas (31 straipsnis) kartu su atitinkamomis pasekmėmis, be kita ko, kiek tai susiję su galimybe remtis ja teisme“ (p. 227, § 28). Taip pat šuo klausimu žr. Bogg, A., „Article 3: Fair and just working conditions“ in Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. ir Ward, A., *The ES Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833–868, ypač p. 849, § 31.34 ir § 31.35; taip pat Bailleux, A. ir Dumont, H., „Le pacte constitutionnel européen, Tome 1: Fondements du droit institutionnel de l’Union“, Bruylant, Bruxelles, 2015, p. 436, § 1030. Galiausiai žr. generalinio advokato E. Tanchev išvadą byloje *King* (C-214/16, EU:C:2017:439, 52 punktą).

73. Kitaip tariant, atitinkamos Chartijos nuostatos gretinimas su jai patikslinti skirta Sąjungos antrinės teisės norma negali leisti tiesiogiai remtis šia Chartijos nuostata⁶⁴. Tačiau kartu iš Teisingumo Teismo samprotavimo Sprendime *Association de médiation sociale* išplaukia, kad galimybė tiesiogiai remtis Chartijos nuostatomis horizontalaus pobūdžio bylose nėra *a priori* atmetama. Tokiomis nuostatomis galima remtis, jei atitinkamas Chartijos straipsnis yra savaime pakankamas, kad suteiktų privatiems asmenims teisę, kuria galima remtis kaip tokia⁶⁵. Teisingumo Teismo teigimu, taip nėra, kai kalbama apie Chartijos 27 straipsnį, kurį, kaip matyti iš jo formuluotės, „turi sukonkretinti Sąjungos teisės arba nacionalinės teisės normos“⁶⁶ tam, kad šis straipsnis būtų visiškai veiksmingas.

74. Taigi, man atrodo, kad Teisingumo Teismo argumentų Sprendime *Association de médiation sociale* logika grindžiama mintimi, kad direktyva, kuria patikslinama Chartijos nuostatoje pripažinta pagrindinė teisė, negali suteikti šiai nuostatai būtinų savybių, kad ja būtų galima tiesiogiai remtis byloje tarp privačių asmenų, jei konstatuota, kad minėta nuostata savaime – nei atsižvelgiant į jos formuluotę, nei į su ja susijusius išaiškinimus, negali būti pripažinta turinčia tokių savybių. Iš esmės vadovaujantis šia logika neįmanoma, kad direktyva, kurios tiesioginis horizontalus veikimas nepripažįstamas, suteiktų Chartijos nuostatai tokią savybę.

75. Priėmus Sprendimą *Association de médiation sociale* nebeliko neaiškumo, galėjusio kilti dėl 2010 m. sausio 19 d. Sprendime *Kücükdeveci*⁶⁷ esančios formuluotės, kur kalbama apie galimybę remtis „Direktyvoje 2000/78/[EB⁶⁸] sukonkretint[u] nediskriminavimo dėl amžiaus princip[u]“⁶⁹. Ar pačia šia formuluote neginčijama suformuota jurisprudencija dėl tiesioginio horizontalaus direktyvų veikimo nebuvimo ir net normų hierarchija?⁷⁰ Dėl šių klausimų iš Sprendimo *Association de médiation sociale* aiškiai matyti, kad 2010 m. sausio 19 d. Sprendime *Kücükdeveci*⁷¹ suformuota jurisprudencija patvirtinama ir kad tik pirminės teisės statusą turinčia norma gali būti remiamasi byloje tarp privačių asmenų⁷². Todėl šis sprendimas, kadangi jame pripažinta potenciali galimybė tiesiogiai remtis Chartijos nuostatomis horizontalaus pobūdžio bylose, gali būti laikomas įtvirtinančiu pagalbinę priemonę dėl tiesioginio horizontalaus direktyvų veikimo nebuvimo⁷³.

64 „Principai“, kaip jie suprantami pagal Chartiją, „niekada negalės atsikratyti savo įgimto norminio neišbaigtumo. Ši savybė yra neatsiejama nuo jų prigimties ir jokios direktyvos, kad ir kokios aiškios, tikslios ir besąlygiškos jos būtų, to niekaip negali pakeisti“; žr. Fabre, A., „La “fondamentalisation” des droits sociaux en droit de l’Union européenne“, *La protection des droits fondamentaux dans l’Union européenne, entre évolution et permanence*, Bruylant, Bruxelles, 2015, p. 163–194, ypač p. 185. Kaip pažymi Cariat, N., „L’invocation de la Charte des droits fondamentaux de l’Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l’arrêt Association de médiation sociale“, *Cahiers de droit européen*, Larcier, Bruxelles, 2014, Nr. 2, p. 305–336, šiame sprendime Teisingumo Teismas argumentavo „remdamasis direktyvoms taikoma analize, nuosekliai išnaginėjęs direktyvų ir Chartijos poveikį ir atsisakęs pripažinti, kad taikomos kartu jos įgyja papildomą galią“ (p. 310).

65 Taigi, galima manyti, kad Sprendimu *Association de médiation sociale* buvo įvykdyta „nedidelė revoliucija pagrindinių teisių apsaugos srityje netiesiogiai tam tikromis sąlygomis įtvirtinant tiesioginį horizontalų Chartijos veikimą“; žr. Carpano, E. ir Mazuyer, E., „La représentation des travailleurs à l’épreuve de l’article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l’Union: précisions sur l’invocabilité horizontale du droit de l’Union“, *Revue de droit du travail*, Dalloz, Paris, 2014, Nr. 5, p. 312–320, ypač p. 317.

66 Sprendimas *Association de médiation sociale* (45 punktas).

67 C-555/07, EU:C:2010:21.

68 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus (OL L 303, 2000, p. 16; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 79).

69 Be kita ko, žr. šio sprendimo 51 punktą.

70 Šiuo klausimu žr. Bailleux, A., „La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l’intensité normative des droits sociaux“, *Revue de droit social*, La Charte, Bruges, 2014, Nr. 3, p. 283–308, ypač p. 293.

71 C-555/07, EU:C:2010:21.

72 Žr. Bailleux, A., „La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l’intensité normative des droits sociaux“, *Revue de droit social*, La Charte, Bruges, 2014, Nr. 3, p. 283–308, ypač p. 294 ir 295. Šiuo klausimu taip pat žr. Carpano, E. ir Mazuyer, E., „La représentation des travailleurs à l’épreuve de l’article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l’Union: précisions sur l’invocabilité horizontale du droit de l’Union“, *Revue de droit du travail*, Dalloz, Paris, 2014, Nr. 5, p. 312–320, kur dėl nediskriminavimo dėl amžiaus principo pažymima, kad galimybė remtis šiuo principu „kyla ne tiek iš bendrojo principo taikymo kartu su direktyva, kiek iš to, kad bendrasis principas pats savaime pakankamas. <...> Kitaip tariant, galimas netaikymas siejamas ne su direktyvos veikimu, o tik su principo arba pagrindinės teisės veikimu, kurio turi pakakti savaime“ (p. 319).

73 Šiuo klausimu žr. Cariat, N., „L’invocation de la Charte des droits fondamentaux de l’Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l’arrêt Association de médiation sociale“, *Cahiers de droit européen*, Larcier, Bruxelles, 2014, Nr. 2, p. 305–336, ypač p. 316, § 8.

76. Teisingumo Teismas toliau laikėsi šios jurisprudencijos, savo 2018 m. balandžio 17 d. Sprendime *Egenberger*⁷⁴ pripažinęs, kad byloje tarp privačių asmenų gali būti tiesiogiai remiamasi Chartijos 21 straipsniu, kaip draudžiančiu bet kokią diskriminaciją dėl religijos ar įsitikinimų⁷⁵, ir Chartijos 47 straipsniu, susijusiu su veiksminga teismine apsauga⁷⁶.

77. Priešingai, nei kartais galėjo būti teigiama, potencialios galimybės tiesiogiai remtis Chartijos nuostatomis horizontalaus pobūdžio bylose pripažinimas, kuris, mano nuomone, yra didelis Sprendimo *Association de médiation sociale* įnašas, neprieštarauja Chartijos 51 straipsniui, nes šiuo pripažinimu siekiama, kad įgyvendindamos Sąjungos teisę valstybės narės, kurioms skirtos Chartijos nuostatos, paisytų joje pripažintų pagrindinių teisių. Aplinkybė, kad šiomis teisėmis remiamasi horizontalaus pobūdžio byloje, šiuo požiūriu nėra lemiama ir, kad ir kaip būtų, negali leisti valstybėms narėms išvengti konstatavimo dėl Chartijos pažeidimo joms įgyvendinant Sąjungos teisę⁷⁷.

78. Taigi, reikia galutinai panaikinti kliūtį, kurią galėtų sudaryti Chartijos 51 straipsnio 1 dalis galimybei tiesiogiai remtis Chartijos nuostatomis bylose tarp privačių asmenų. Nors pagal šį straipsnį Chartijos nuostatos „skirtos Sąjungos institucijoms, įstaigoms ir organams <...> bei valstybėms narėms tais atvejais, kai šios įgyvendina Sąjungos teisę“, minėtu straipsniu nėra aiškiai paneigiamas bet koks Chartijos veikimas santykiuose tarp privačių asmenų⁷⁸. Reikia pridurti, kad Teisingumo Teismas yra pripažinęs kelių Sąjungos pirminės teisės nuostatų tiesioginį horizontalų veikimą, nors, atsižvelgiant į jų formuluotę, jos yra skirtos valstybėms narėms⁷⁹.

79. Iš to, kas išdėstyta matyti, kad Sprendimu *Association de médiation sociale* Teisingumo Teismas įtvirtino sąsajos tarp direktyvų teikiamos apsaugos ir pagrindines teises apsaugančių normų analizės principus⁸⁰. Dabar nagrinėjamos bylos suteikia Teisingumo Teismui galimybę papildyti ir patikslinti šios analizės principus, šį kartą – dėl tam tikro Chartijos straipsnio, t. y. 31 straipsnio 2 dalies, kuris, priešingai, nei jos 27 straipsnis, mano nuomone, turi būtinų savybių, kad juo būtų galima tiesiogiai remtis byloje tarp privačių asmenų tam, kad atitinkamu atveju nebūtų taikomos jam prieštaraujančios nacionalinės nuostatos.

74 C-414/16, EU:C:2018:257.

75 Šiam pripažinimui pagrįsti Teisingumo Teismas nurodo, kad, „[a]tsižvelgiant į Chartijos 21 straipsnio privalomąjį poveikį, ši nuostata iš esmės nesiskiria nuo įvairių Steigimo sutarčių nuostatų, kuriomis draudžiama diskriminacija dėl įvairių pagrindų, net jei tokia diskriminacija kyla iš privačių asmenų sudarytų sutarčių“ (2018 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 77 punktas), kuriame cituojami 1976 m. balandžio 8 d. Sprendimas *Defrenne* (43/75, EU:C:1976:56, 39 punktas), 2000 m. birželio 6 d. Sprendimas *Angonese* (C-281/98, EU:C:2000:296, 33–36 punktai), 2000 m. spalio 3 d. Sprendimas *Ferlini* (C-411/98, EU:C:2000:530, 50 punktas) ir 2007 m. gruodžio 11 d. Sprendimas *International Transport Workers' Federation ir Finnish Seamen's Union* (C-438/05, EU:C:2007:772, 57–61 punktai)). Tai atitinka pastabą, kurią suformulavo Carpano, E. ir Mazuyer, E., „La représentation des travailleurs à l'épreuve de l'article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union: précisions sur l'invocabilité horizontale du droit de l'Union“, *Revue de droit du travail*, Dalloz, Paris, 2014, Nr. 5, p. 312–320, dėl Sprendimo *Association de médiation sociale* ir pagal kurią „pripažindamas potencialų tiesioginį horizontalų Chartijos nuostatų veikimą Teisingumo Teismas tik atsižvelgia į pasekmes dėl Chartijos prilyginimo Sąjungos pirminei teisei, kaip įtvirtinta Lisabonos sutartimi“ (p. 320).

76 Teisingumo Teismo teigimu, šio straipsnio „visiškai pakanka, ir jo nereikia tikslinti Sąjungos ar nacionalinės teisės nuostatomis, kad privatiems asmenims būtų suteikta teisė, kuria galima remtis“ (2018 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 78 punktas)).

77 Šiuo klausimu žr. Bailleux, A., „La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l'intensité normative des droits sociaux“, *Revue de droit social*, La Charte, Bruges, 2014, Nr. 3, p. 283–308, ypač p. 305.

78 Šiuo klausimu žr. Robin-Olivier, S., „Article 31 – Conditions de travail justes et équitables“, *Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne, Commentaire article par article*, Bruylant, Bruxelles, 2018, p. 679–694, ypač p. 693, § 29.

79 Ten pat.

80 Žr. Cariat, N., „L'invocation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l'arrêt Association de médiation sociale“, *Cahiers de droit européen*, Larcier, Bruxelles, 2014, Nr. 2, p. 305–336, ypač p. 311 ir paskesni.

80. Tam, kad atitinkama Chartijos nuostata būtų galima tiesiogiai remtis, ji turi būti privaloma ir savaime pakankama, atsižvelgiant į jai būdingas savybes, išplaukiančias iš formuluotės⁸¹.

81. Teisė į kasmetinių mokamų atostogų laikotarpį, kaip ji formuluojama Chartijos 31 straipsnio 2 dalyje, neabejotinai yra privalomojo pobūdžio. Savo jurisprudencijoje Teisingumo Teismas nuolat pabrėždavo tiek teisės į kasmetines mokamas atostogas svarbą, tiek jos privalomąjį pobūdį, nurodydamas, kad tai yra „ypatingos svarbos Sąjungos socialinės teisės principas, nuo kurio negalima nukrypti“⁸². Taigi, ši teisė taikoma ne tik viešosios valdžios institucijų veiksmams, bet ir darbo santykiams tarp privačių asmenų. Tai yra kriterijus, į kurį Teisingumo Teismas atsižvelgia nuo to laiko, kai buvo priimtas jo 1976 m. balandžio 8 d. Sprendimas *Defrenne* (43/75, EU:C:1976:56)⁸³.

82. Be to, atitinkama Chartijos nuostata, kaip jau nurodžiau, turi būti savaime pakankama⁸⁴, o tai reiškia, kad nėra būtina priimti papildomą Sąjungos teisės arba nacionalinės teisės normą, kad Chartijos pripažinta pagrindinė teisė taptų veiksminga⁸⁵. Kitaip tariant, dėl atitinkamos Chartijos nuostatos nereikia priimti jokio papildomo akto, kad ji turėtų tiesioginį poveikį privatiems asmenims.

83. Tiksliau tariant, manau, kad atsižvelgiant į Chartijos 31 straipsnio 2 dalies formuluotę, nereikia priimti jokio papildomo akto, kad ji turėtų tiesioginį poveikį privatiems asmenims. Tiesa, tokiomis aplinkybėmis Sąjungos antrinės teisės akto priėmimas ir (arba) valstybių narių įgyvendinimo priemonių patvirtinimas gali būti naudingi tam, kad privatūs asmenys galėtų konkrečiu atveju pasinaudoti atitinkama pagrindine teise. Tačiau tokių priemonių patvirtinimas, kurio nereikalaujama pagal atitinkamos Chartijos nuostatos formuluotę, nėra privalomas, kad ši nuostata turėtų tiesioginį poveikį byloje, kurias turi spręsti nacionaliniai teismai⁸⁶.

81 Šiuo klausimu žr. Lenaerts, K., „L’invocabilité du principe de non-discrimination entre particuliers“, *Le droit du travail au XXIe siècle, Liber Amicorum Claude Wantiez*, Larcier, Bruxelles, 2015, p. 89–105, kuris dėl nediskriminavimo dėl amžiaus principo pažymi, kad „kartu skaitant [aiškinant] sprendimus *Mangold*, *Kücükdeveci* ir *AMS* matyti, kad galimybė remtis [šiuo principu] horizontalaus pobūdžio santykiuose visų pirma grindžiama jo privalomu[oj]u pobūdžiu. <...> Antra, Teisingumo Teismo samprotavimui lemiamos įtakos turėjo tai, kad minėtas principas norminiu požiūriu yra savaime pakankamas. Šis pakankamumas savaime leidžia konstituciniu lygmeniu atskirti normas, kurios gali veikti savarankiškai nuo tų, kurių veikimui būtinas teisės aktų leidėjo įsikišimas. Taigi, minėtas normatyvinis pakankamumas leidžia pripažinti tiesioginį horizontalų nediskriminavimo principo veikimą netrikdant konstitucinio įgaliojimų pasidalijimo, kurį įtvirtino Sutarčių kūrėjas. Kadangi „vien [minėto principo] pakanka, kad privatiems asmenims būtų suteikta subjektinė teisė, kuria galima savaime remtis“, juo nepažeidžiami Sąjungos arba nacionalinės teisės aktų leidėjo išimtiniai įgaliojimai. Ir, atvirkščiai, kadangi Chartijos 27 straipsnio veikimui būtinas teisės aktų leidėjo įsikišimas tiek Sąjungos, tiek valstybių narių lygmeniu, jis negali turėti tokio tiesioginio poveikio“ (p. 104 ir 105).

82 Be kita ko, žr. 2010 m. balandžio 22 d. Sprendimą *Zentralbetriebsrat der Landeskrankenhäuser Tirols* (C-486/08, EU:C:2010:215, 28 punktas ir nurodyta jurisprudencija). Kalbant bendriau, kaip nurodo Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions“ in Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. ir Ward, A., *The ES Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833–868, „Article 31 speaks to the very purpose of labour law itself, namely to ensure fair and just working conditions, and it transfigures this overarching protective purpose into a subjective fundamental social right. This transfiguration, based in the injunction to respect the human dignity of all workers, marks out Article 31 as the *grundnorm* of the other labour rights in the Solidarity chapter“ (p. 846, § 31.27).

83 39 punktas. Taip pat žr. 2000 m. birželio 6 d. Sprendimą *Angonese* (C-281/98, EU:C:2000:296, 34 ir 35 punktai).

84 Kaip pažymi Walkila, S., „Horizontal Effect of Fundamental Rights in ES Law“, Europa Law Publishing, Groningue, 2016, „the core criterion pertains to the question whether a norm may be deemed “sufficient in itself” to serve as a direct basis of a claim before a court. That points to the remedial force of the norm; i.e., whether the norm has a sufficiently ascertainable normative content which enables a judge to apply it in given circumstances. The remedial force of a fundamental right norm may be examined on the basis of content and context based analyses <...>“. Šiuo atveju, „the content-based analysis inquires whether the norm enjoys “fully effectiveness” in the sense that its normative content is defined with a requisite degree of specificity and clarity so that the parties to a legal dispute may rely upon it and the courts enforce it“ (p. 183).

85 Šiuo klausimu žr. Van Raepenbusch, S., „Droit institutionnel de l’Union européenne“, 2-asis leidimas, Larcier, Bruxelles, 2016, kur teigiama, kad po Sprendimo *Association de médiation sociale* priėmimo „<...> dabar yra aiškiai nustatyta, kad pagrindines teises apsaugančiomis Chartijos normomis, kurios atitinka savaiminio pakankamumo sąlygą, o perimant klasikinę viešosios tarptautinės teisės terminologiją tai reiškia, kad pripažįstamas jų *self-sufficient* pobūdis, gali būti remiamasi savaime, net privatinės teisės reglamentuojamuose santykiuose tam, kad būtų netaikoma joms prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata, jei nagrinėjama situacija yra susijusi su Sąjungos teise“ (p. 487). Šiuo klausimu primintina, jog „*self-sufficient* pobūdis reiškia <...>, kad tarptautinė norma taikytina savarankiškai, t. y. jai būdinga norminė galia“, žr. Verhoeven, J., „La notion d’“applicabilité directe” du droit international“, *Revue belge de droit international*, Bruylant, Bruxelles, 1985, p. 243–264, ypač p. 248. Taip pat žr. Vandaele, A. ir Claes, E., „L’effet direct des traités internationaux – Une analyse en droit positif et en théorie du droit axée sur les droits de l’homme“, *Working Paper* Nr. 15, 2001 m. gruodis, K.U. Leuven, Faculté de droit, Institut de droit international, prieinama šiuo interneto adresu: <https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/working-papers/WP15f.pdf>

86 Šiuo klausimu žr. Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions“ in Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. ir Ward, A., *The ES Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833–868: „The absence of these limiting formulae means that Article 31 is better understood as a genuinely autonomous fundamental right, a standard against which Union laws and national laws and practices are measured rather than a standard capable of being diluted and weakened by those laws and practices“ (p. 846, § 31.27).

84. Iš to, kas išdėstyta, matyti, kad Chartijos 31 straipsnio 2 dalis, kurioje pripažinta kiekvieno darbuotojo teisė į kasmetinių mokamų atostogų laikotarpį, turi būtinų savybių, kad ja būtų galima tiesiogiai remtis byloje tarp privačių asmenų tam, kad nebūtų taikomos nacionalinės nuostatos, dėl kurių darbuotojas netenka tokios teisės. Kaip jau nurodžiau, taip yra, kai kalbama apie nacionalinės teisės aktus ir praktiką, kuriuose numatyta, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas išnyksta nesuteikiant teisės į finansinę kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties, ir dėl kurių atitinkamai tokia kompensacija negali būti išmokėta palikėjo įpėdiniais. Kaip Teisingumo Teismas nurodė Sprendime *Bollacke*, dėl tokių nacionalinės teisės aktų ar praktikos „atgaline data būtų visiškai prarasta pati teisė į mokamas kasmetines atostogas“⁸⁷.

85. Taigi siūlau Teisingumo Teismui byloje *Willmeroth (C-570/16) Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) atsakyti, kad nagrinėdamas bylą tarp dviejų privačių asmenų nacionalinis teismas, jei negali aiškinti taikytinos nacionalinės teisės taip, kad ji atitiktų Direktyvos 2003/88 7 straipsnį, privalo pagal savo kompetenciją užtikrinti asmenų teisinę apsaugą, išplaukiančią iš Chartijos 31 straipsnio 2 dalies, ir garantuoti visišką šio straipsnio veiksmingumą, prireikus netaikydamas jokios jam prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos.

86. Papildysiu tai, kas išdėstyta, ir patikslinsiu, jog konstatavimas, kad Chartijos 31 straipsnio 2 dalis tiek, kiek joje numatyta kiekvieno darbuotojo teisė į kasmetinių mokamų atostogų laikotarpį, yra savaime pakankama, kad suteiktų privatiems asmenims teisę, kuria galima savaime remtis šių asmenų byloje, patenkančioje į Sąjungos teisės taikymo sritį, iki galo neišsprendžia klausimo dėl šios nuostatos norminio turinio apibrėžimo.

87. Šiuo klausimu pažymiu, jog viena iš išvadų, kurios turi būti padarytos iš Sprendimo *Association de médiation sociale*, yra tai, kad siekiant nustatyti, ar tam tikra jos nuostata gali būti tiesiogiai remiamasi byloje tarp privačių asmenų, reikia atsižvelgti į Chartijos išaiškinimus⁸⁸. Taigi, mano nuomone, į šiuos išaiškinimus reikia atsižvelgti siekiant nustatyti tiesiogiai taikytinos teisės normos, įtvirtintos Chartijos 31 straipsnio 2 dalyje, norminį turinį. Be to, tokia būtinybė atsižvelgti į Chartijos išaiškinimus yra nurodyta ESS 6 straipsnio 1 dalies trečioje pastraipoje, pagal kurią „Chartijoje nustatytos teisės, laisvės ir principai aiškinami laikantis Chartijos VII antraštinėje dalyje pateiktų bendrųjų nuostatų, reglamentuojančių jos aiškinimą ir taikymą, taip pat tinkamai atsižvelgiant į Chartijoje nurodytus paaiškinimus, kuriuose pateikti tų nuostatų šaltiniai“. Pagal Chartijos 52 straipsnio 7 dalį „Sąjungos ir valstybių narių teismai skiria deramą dėmesį išaiškinimams, kurie yra parengti siekiant nubrėžti šios Chartijos aiškinimo gaires“⁸⁹.

88. Kaip matyti iš Chartijos 31 straipsnio 2 dalies išaiškinimo, Direktyva 93/104 yra vienas iš kertinių akmenų, kuriais, rengdami šią nuostatą pasirėmė Chartijos rengėjai. Primintina, kad remiantis šiuo išaiškinimu, Chartijos 31 straipsnio 2 dalis „grindžiama Direktyva 93/104 <...>“. Direktyva 93/104 vėliau buvo kodifikuota Direktyva 2003/88 ir, kaip matyti iš Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalies, nuo kurios pagal šią direktyvą neleidžiama nukrypti, formuluotės⁹⁰, kiekvienas darbuotojas turi teisę į bent keturių savaičių mokamas kasmetines atostogas. Taigi Chartijos 31 straipsnio 2 dalies kertinis akmuo yra Direktyva 93/104, o šiame straipsnyje įtvirtinama ir konsoliduojama tai, kas atrodo svarbiausia šioje direktyvoje⁹¹.

87 Žr. Sprendimą *Bollacke* (25 punktas).

88 Žr. Sprendimą *Association de médiation sociale* (46 punktas). Šiuo klausimu žr. Cariat, N., „L’invocation de la Charte des droits fondamentaux de l’Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l’arrêt Association de médiation sociale“, *Cahiers de droit européen*, Larcier, Bruxelles, 2014, Nr. 2, p. 305–336, ypač p. 323, § 10.

89 Taip pat šiuo klausimu žr. Chartijos preambulės penktą pastraipą.

90 Kaip ir iš Direktyvos 93/104 7 straipsnio 1 dalies formuluotės.

91 Pagal analogiją dėl Konstitucijos Europai II-91 straipsnio žr. Jeammaud, A., „Article II 91“; conditions de travail justes et équitables“, *Traité établissant une Constitution pour l’Europe, partie II, La Charte des droits fondamentaux de l’Union européenne: commentaire article par article*, 2 t., Bruylant, Bruxelles, 2005, p. 416–425, ypač p. 419 ir p. 423.

89. Iš šios tarpusavyje susijusių normų visumos, kurią atspindi neseniai priimti Teisingumo Teismo sprendimai⁹², matyti, kad pagal Chartijos 31 straipsnio 2 dalį kiekvienam darbuotojui užtikrinama teisė į minimalios keturių savaitių trukmės kasmetinių mokamų atostogų laikotarpį⁹³. Kitaip tariant, siekiant nustatyti Chartijos 31 straipsnio 2 dalies norminį turinį ir apibrėžti iš šios nuostatos kylančias pareigas, mano nuomone, negali būti atsiribota nuo Direktyvos 2003/88 7 straipsnio ir Teisingumo Teismo jurisprudencijos, kurioje, vadovaudamasis šiuo pagrindu, jis, nagrinėdamas jam pateiktas bylas, patikslino „ypatingos svarbos Sąjungos socialinės teisės princip[o]“⁹⁴, kuri sudaro teisę į mokamas kasmetines atostogas⁹⁵, turinį ir taikymo ribas.

90. Taip pat atsižvelgiant į šią tarpusavyje susijusių normų visumą, teisė į finansinę kompensaciją, kurią turi turėti darbuotojas, dėl nuo jo valios nepriklausančių priežasčių negalėjęs iki darbo santykių nutrūkimo pasinaudoti savo teise į mokamas kasmetines atostogas, kylančia iš Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 2 dalies ir pripažinta ir patikslinta Teisingumo Teismo⁹⁶, turi būti laikoma teise, saugoma pagal Chartijos 31 straipsnio 2 dalį⁹⁷.

91. Be to, man atrodo, kad naujausioje jurisprudencijoje Teisingumo Teismas linkęs atsižvelgti į normą, kuria patikslinta atitinkama pagrindinė teisė, kad būtų apibrėžtos iš Chartijos kylančios pareigos⁹⁸.

92. Galiausiai pažymiu, kad Teisingumo Teismas savo Sprendime *Association de médiation sociale*, atrodo, atsižvelgė į tai, kad Chartijoje yra nuostatų, kurios ne visos turi vienodų savybių, leidžiančių tiesiogiai jomis remtis bylose tarp privačių asmenų. Jei paaiškėja, kad tam tikros Chartijos nuostatos turinys norminiu požiūriu yra nepakankamas, joje pripažintos pagrindinės teisės apsaugai būtinas Sąjungos teisės aktų leidėjo ir (arba) nacionalinių įstatymų leidėjų įsikišimas, todėl vien ši nuostata negali turėti teisinio poveikio, tiesiogiai taikytino nacionalinėje byloje. Esant tokiai situacijai Teisingumo Teismas neišvengiamai turi atsižvelgti į Chartijos rengėjų išreikštą valią – kad Sąjungos teisės aktų leidėjas ir (arba) nacionaliniai įstatymų leidėjai pasirūpintų joje pripažintų pagrindinių teisių turinio ir įgyvendinimo sąlygų patikslinimu.

92 Be kita ko, žr. 2017 m. lapkričio 29 d. Sprendimą *King* (C-214/16, EU:C:2017:914), kuriame daroma nuoroda į „Direktyvos 2003/88 7 straipsnyje ir Chartijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą principą, kad igyta teisė į mokamas kasmetines atostogas negali būti prarandama pasibaigus darbo metams, už kuriuos suteikiamos atostogos, ir (arba) nacionalinėje teisėje nustatytam perkėlimo laikotarpiui, kai darbuotojas negalėjo panaudoti savo atostogų“ (56 punktas).

93 Šiuo klausimu žr. Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions“ in Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. ir Ward, A., *The ES Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833–868, kur teigiama, kad „though the duration of annual paid leave is not specified in Article 31(2), this should be understood as a minimum of four weeks leave per year in line with Article 7 of the Directive“ (p. 859, § 31.56). Šis klausimas yra pagrindinis šiuo metu nagrinėjamos byloje *TSN* (C-609/17) ir *AKT* (C-610/17), kuriose *Työtuomioistuin* (Darbo teismas, Suomija), be kita ko, klausia Teisingumo Teismo, ar Chartijos 31 straipsnio 2 dalis saugo igytas atostogas, jeigu jų trukmė viršija Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalyje numatytas minimalias kasmetines keturių savaitių atostogas.

94 Be kita ko, žr. 2017 m. lapkričio 29 d. Sprendimą *King* (C-214/16, EU:C:2017:914, 32 punktą ir nurodyta jurisprudencija).

95 Šiuo klausimu žr. Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions“ in Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. ir Ward, A., *The ES Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833–868, kur nurodyta, kad „it follows from this symbiosis that the reasoning and specific legal conclusions of the CJEU on article 7 are also reflected in the parameters of the right to a period of annual paid leave under Article 31(2). This interpretative synergy between Article 7 of the Working Time Directive and Article 31(2) means that the rights are so entwined in the CJEU’s legal reasoning that it is now difficult to discern where one begins and the other ends“ (p. 858 ir 859, § 31.55). Dėl panašaus požiūrio žr. generalinio advokato H. Saugmandsgaard Øe išvadą byloje *Maio Marques da Rosa* (C-306/16, EU:C:2017:486), kurioje šis generalinis advokatas, pažymėjęs, jog iš Chartijos 31 straipsnio 2 dalies išaiškinimo matyti, kad ši dalis grindžiama visų pirma Direktyva 93/104, dėl teisės į savaitės poilsį nusprendė, kad „Chartijos 31 straipsnio 2 dalies taikymo sritis atitinka Direktyvos 2003/88 5 straipsnio taikymo sritį“. Dėl to jis daro išvadą, kad šioje Chartijos nuostatoje „negali būti jokių papildomų elementų, kurie padėtų išaiškinti Direktyvos 2003/88 5 straipsnį“ (43 ir 44 punktai). Tuo pačiu klausimu žr. 2017 m. lapkričio 9 d. Sprendimą *Maio Marques da Rosa* (C-306/16, EU:C:2017:844, 50 punktą).

96 Be kita ko, žr. 2009 m. sausio 20 d. Sprendimą *Schultz-Hoff ir kt.* (C-350/06 ir C-520/06, EU:C:2009:18, 61 punktą) ir 2017 m. lapkričio 29 d. Sprendimą *King* (C-214/16, EU:C:2017:914, 52 punktą).

97 Šiuo klausimu žr. Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions“ in Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. ir Ward, A., *The ES Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014, p. 833–868, kur teigiama, kad „the worker’s right to a payment in lieu of untaken leave during a leave year on termination of the employment relationship is a fundamental social right that is necessarily implicit in the right to paid annual leave under Article 31(2). This principle was established in [judgment of 20 January 2009, Schultz-Hoff and Others (C-350/06 and C-520/06, EU:C:2009:18)] in respect of Article 7 and it should apply with equal force to Article 31(2)“ (p. 861, § 31.60).

98 Šiuo klausimu žr. 2018 m. balandžio 17 d. Sprendimą *Egenberger* (C-414/16, EU:C:2018:257, 81 punktą ir nurodyta jurisprudencija).

93. Nors ši Teisingumo Teismo pozicija yra suprantama, be kita ko, atsižvelgiant į įgaliojimų padalijimo principą, vis dėlto manau, kad ją turi atsverti lankstesnis požiūris į tokias nuostatas, kokia yra Chartijos 31 straipsnio 2 dalis, kuriose yra pripažinta tam tikra teisė ir ji nėra tiesiogiai siejama su Sąjungos teisės arba nacionalinės teisės normos priėmimu.

94. Taip pat nereikia nuvertinti galimybes, kad nacionaliniai teismai gali pripažinti kitų pagrindinių teisių apsaugos priemonių, kaip antai Europos socialinės chartijos, tiesioginį veikimą. Tokiu atveju Teisingumo Teismo atsisakymas pripažinti Chartijos 31 straipsnio 2 dalies tiesioginį veikimą, mano nuomone, prieštarautų konstatuotai tendencijai dėl nacionalinių teismų palankesnio požiūrio į Europos socialinės chartijos tiesioginio veikimo pripažinimą⁹⁹.

95. Taigi, raginu Teisingumo Teismo nesilaikyti pernelyg griežto požiūrio dėl Chartijos 31 straipsnio 2 dalies ir suformuoti subalansuotą jurisprudenciją, nurodant, kad nors ne visos Chartijos nuostatos, kuriose pripažintos pagrindinės socialinės teisės, turi būtinų savybių, kad joms būtų suteiktas tiesioginis horizontalus veikimas, toks veikimas, priešingai, turi būti suteiktas nuostatoms, kurios yra privalomojo ir savaime pakankamo pobūdžio. Trumpai tariant, čia nagrinėjamos bylos – tai galimybė Teisingumo Teismui pasielgti taip, kad pagrindinių socialinių teisių pripažinimas nebūtų „vien deklaracija“¹⁰⁰.

IV. Išvada

96. Atsižvelgdamas į išdėstytus argumentus, siūlau Teisingumo Teismui taip atsakyti į *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) prejudicinius klausimus sujungtose bylose *Bauer* (C-569/16) ir *Willmeroth* (C-570/16):

1. 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų 7 straipsnis turi būti aiškinamas taip, kad pagal jį draudžiami nacionalinės teisės aktai ar praktika, kaip antai nagrinėjami pagrindinėse bylose, kuriuose numatyta, kad teisė į mokamas kasmetines atostogas išnyksta be teisės į finansinę kompensaciją už nepanaudotas mokamas kasmetines atostogas, kai darbo santykiai nutrūksta dėl darbuotojo mirties, ir dėl kurių atitinkamai tokia kompensacija negali būti išmokėta palikėjo įpėdiniams.

2. Be to, byloje *Bauer* (C-569/16) siūlau *Bundesarbeitsgericht* (Federalinis darbo teismas) atsakyti, kad:

Nagrinėdamas bylą tarp privataus asmens ir viešosios teisės reglamentuojamo subjekto nacionalinis teismas, jei negali aiškinti taikytinos nacionalinės teisės taip, kad ji atitiktų Direktyvos 2003/88 7 straipsnį, privalo pagal savo kompetenciją užtikrinti iš šio straipsnio išplaukiančią asmenų teisinę apsaugą ir garantuoti visišką jo veiksmingumą, prireikus netaikydamas nė vienos jam prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos.

3. Galiausiai, byloje *Willmeroth* (C-570/16) siūlau Teisingumo Teismui nuspręsti, kad:

Nagrinėdamas bylą tarp dviejų privačių asmenų nacionalinis teismas, jei negali aiškinti taikytinos nacionalinės teisės taip, kad ji atitiktų Direktyvos 2003/88 7 straipsnį, privalo pagal savo kompetenciją užtikrinti iš Chartijos 31 straipsnio 2 dalies išplaukiančią asmenų teisinę apsaugą ir garantuoti visišką šio straipsnio veiksmingumą, prireikus netaikydamas nė vienos jam prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos.

99 Šiuo klausimu žr. Nivard, C., „L'effet direct de la charte sociale européenne“, *Revue des droits et libertés fondamentaux*, 2012, *Chronique* Nr. 28. Pavyzdžiui, *Conseil d'État* (Valstybės Taryba, Prancūzija) 2014 m. vasario 10 d. sprendimas X, Nr. 358992, taip pat *Cour de cassation* (Kasacinis teismas, Prancūzija) 2010 m. balandžio 14 d. sprendimas (*Cass. soc.*, Nr. 09-60426 ir 09-60429). Taip pat pažymėtina, kad pataisytos Europos socialinės chartijos 2 straipsnio 3 dalyje paminėta teisė į „ne mažiau kaip keturių savaičių kasmetines mokamas atostogas“.

100 Vartojant pasakymą iš Tinière, R., „L'invocabilité des principes de la Charte des droits fondamentaux dans les litiges horizontaux“, *Revue des droits et libertés fondamentaux*, 2014, *chronique* Nr. 14.